

ВОДЗЫЎ АФШЫЙНАГА АПАНЕНТА

на дысертацыю **Шаўчэнка Яны Сяргееўны**

«Народныя веды пра дзікарослыя расліны ў традыцыях беларусаў
(канец XIX – пачатак XXI ст.)»,

прадстаўленую на саісканне вучонай ступені кандыдата гістарычных
навук па спецыяльнасці

07.00.07 – этнаграфія, этналогія і антрапалогія

1. Адпаведнасць дысертацыі спецыяльнасцям і галіне навукі, па якіх яна прадстаўлена да абароны

Дысертацыйнае даследаванне цалкам адпавядае галіне гістарычных навук і спецыяльнасці 07.00.07 – этнаграфія, этналогія і антрапалогія. Дысертацыя Я. С. Шаўчэнка з’яўляецца комплексным даследаваннем, якое спалучае ў сабе здабыткі айчынай этналагічнай навукі ў напрамку вывучэння расліннага свету як неад’емнай часткі штодзённага і святочнага жыцця беларусаў, шырокую крыніцазнаўчую базу з выкарыстаннем сабранага аўтарам палявога этнаграфічнага матэрыяла, а таксама новы падыход да вывучэння ведаў пра дзікарослыя расліны як элемента сацыяльных узаемаадносін у насельніцтва.

2. Актуальнасць тэмы дысертацыі

Тэма дысертацыі з’яўляецца актуальнай, паколькі з пачатку XXI ст. экалагічныя веды, у тым ліку і веды пра раслінны свет, набылі значнасць як прадмет даследавання і актыўна вывучаюцца сусветнай этналагічнай наукай. Тэма дысертацыі таксама адпавядае прыярытэтным галінам сучаснай беларускай этналогіі. Важнасць захавання, трансляцыі і папулярызацыі экалагічных ведаў пра дзікарослыя расліны з’яўляецца прыярытэтам для сучаснага беларускага грамадства, якое ў накірунку вырашэння экалагічных праблем мае неабходнасць выхавання экалагічнага мыслення і ўмацавання экалагічнай самасвядомасці насельніцтва. Прынцыпы рацыянальнага прыродакарыстання, даследавання аўтарам ў дысертацыі, прапаноўваюць асноўныя накірункі вырашэння дадзеных пытанняў.

3. Ступень навізны вынікаў, атрыманых у дысертацыі, і навуковых палажэнняў, якія выносяцца на абарону

Прадстаўленая дысертацыя мае высокую ступень навізны. Навуковыя палажэнні, якія выносяцца на абарону, з’яўляюцца лагічнымі, дакладнымі, вызначаюцца навізнай і навуковай каштоўнасцю.

Даследаванне Я. С. Шаўчэнка з’яўляецца першым комплексным даследаваннем у айчынай этналогіі, якое разглядае народныя веды пра раслінны свет шматмерна – як частку матэрыяльнай, духоўнай і сацыяльнай культуры. Дагэтуль народныя веды пра дзікарослыя расліны не з’яўляліся

прадметам комплекснага даследавання ў галіне гістарычных навук. Шырокая крыніцазнаўчая база даследавання і актыўнае выкарыстанне этналагічнага метада палявых даследаванняў дазволіла ўсебакова даследаваць народныя веды беларусаў пра дзікарослы раслінны свет як цэласную функцыянуючую сістэму, якая мае сваю дынаміку.

У даследаванні ўпершыню ў этналагічнай навуцы вызначана рэгіянальная спецыфіка і заканамернасці трансфармацыі народных ведаў пра дзікарослыя расліны ў матэрыяльнай і духоўнай культуры канца XIX – пачатку XXI ст. Упершыню даследуюцца лакальныя рэгіянальныя асаблівасці выкарыстання дзікарослых раслін, у межах якіх Я.С. Шаўчэнка вылучае мясцовыя назвы траў, выкарыстоўваючы крыніцы айчыннай этнабатанікі і этналінгвістыкі. У выніку праведзенага даследавання ўпершыню зроблена перыядызацыя заканамернасцей трансфармацыі народных ведаў пра дзікарослы раслінны свет, выяўлена значэнне дадзеных ведаў у этнакультурных працэсах Рэспублікі Беларусь.

Дысертацыйнае даследаванне Я. С. Шаўчэнка з’яўляецца цалкам самастойнай навуковай працай.

4. Абгрунтаванасць і дакладнасць высноў і рэкамендацый, сфармуляваных у дысертацыі

Высновы, да якіх прыходзіць аўтар у выніку даследавання, дастаткова абгрунтаваныя і дакладныя, і пацвярджаюць вынесеныя на абарону палажэнні.

Вынікі дысертацыйнага даследавання абапіраюцца на дасягненні айчыннай этналагічнай навукі, з выкарыстаннем междысцыплінарных крыніц і навуковых напрацовак у галіне этнабатанікі, батанікі, фалькларыстыкі, мовазнаўства, этнаэкалогіі. Я. С. Шаўчэнка ўводзіць у навуковы зварот каштоўны палявы матэрыял, сабраны ў экспедыцыях па гісторыка-культурных рэгіёнах Беларусі цераз апытанне больш за сотні інфармантаў. Сярод шэрагу крыніц актыўна выкарыстоўваюцца ў даследаванні траўнікі, батанічныя энцыклапедычныя даследаванні, лінгвістычныя слоўнікі рэгіянальных дыялектаў. Зварот Я. С. Шаўчэнка да вывучэння народных ведаў пра расліны ў матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў з’яўляецца цалкам абгрунтаваным, дзякуючы гэтаму прадмет даследавання разглядаецца з розных аспектаў.

У першай главе дысертацыі “Аналітычны агляд літаратуры, крыніцы, метады даследавання” Я. С. Шаўчэнка прыводзіць падрабязны гістарыяграфічны аналіз па тэме даследавання, у межах якога вылучае тры асноўныя перыяды этналагічнага вывучэння народных ведаў пра дзікарослыя расліны. Інфармацыя пададзена поўна, прааналізаваны шэраг асноўных навуковых прац айчынных этнолагаў, фалькларыстаў, мовазнаўцаў па

даследуемай тэме, а таксама расійскіх і украінскіх этнабатанікаў. Такім чынам, важнай з'яўляецца сістэматызацыя апублікаваных этналагічных і міждысцыплінарных навуковых напрацовак па перыядах і галінах навук.

У другой главе “Дзікарослыя расліны ў матэрыяльнай культуры беларусаў канца XIX – пачатку XXI ст.” каштоўным з’яўляецца зварот саіскальніка да традыцый практычнага выкарыстання дзікарослых раслін у сферы побыту, у тым ліку ўжывання іх сыравіны ў якасці лекавых сродкаў народнай медыцыны беларусаў. Я. С. Шаўчэнка прыводзіць сістэматызацыю лекавых раслін, падзяляючы іх па сферах лячэння розных відаў захворванняў. Для максімальнага разумення відавай прыналежнасці тых ці іншых дзікарослых раслін саіскальнікам актыўна выкарыстоўваецца лацінская тэрміналогія лекавых траў, што значна ўзбагачае даследаванне.

У трэцяй главе “Дзікарослыя расліны ў духоўнай культуры беларусаў канца XIX – пачатку XXI ст.” Я.С. Шаўчэнка акцэнтуюе ўвагу на вывучэнні народных ведаў пра расліны ў каляндарным і сямейным цыкле абраднасці беларусаў. У межах каляндарнай абраднасці саіскальнікам вызначаюцца асноўныя функцыі дзікарослых раслін. Важным унёскам з’яўляецца і вылучэнне лакальных рэгіянальных назваў пэўных відаў траў, якія выкарыстоўваліся як медыятары ў традыцыі варожбаў. Пры даследаванні ролі дзікарослых раслін у абрадах сямейнага цыкла Я.С. Шаўчэнка вылучае класіфікацыю выкарыстоўваемых траў паводле гендэрнай прыналежнасці, узросту і сацыяльнага статуса цэнтральнай асобы абрадаў.

Праведзены у чацвёртай главе дысертацыі “Веды пра дзікарослыя расліны ў этнакультурных працэсах Рэспублікі Беларусь” Я. С. Шаўчэнка аналіз значэння ведаў пра раслінны свет у сучасным этнакультурным полі з’яўляецца каштоўным не толькі сваім падыходам да праблемы захавання і папулярызацыі традыцыйнай духоўнай культуры беларусаў. У дадзенай главе акрэслены перспектыўныя накірункі выкарыстання ведаў пра дзікарослыя расліны ў сферы развіцця айчыннага экалагічнага турызму і заахвочвання эканамічнага развіцця.

Адзначаючы несумненную вартасць даследавання, дазволім выказаць некаторыя **заўвагі** па змесце дысертацыйнай работы.

1) Глава 3 “Дзікарослыя расліны ў духоўнай культуры беларусаў канца XIX – пачатку XXI ст.” прысвечаная выкарыстанню дзікарослых раслін у духоўнай культуры, значна перабольшвае па аб’ёме главу 2 “Дзікарослыя расліны ў матэрыяльнай культуры беларусаў канца XIX – пачатку XXI ст.”, таксама як і главу 4 “Веды пра дзікарослыя расліны ў этнакультурных працэсах Рэспублікі Беларусь” дысертацыі. Варта скарэктаваць аб’ём глаў для лепшага ўспрыняцця матэрыялу.

2) У раздзеле 2.1 “Ужыванне дзікарослых раслін у штодзённым побыце беларусаў” тэзіс пра рытуал “ахвярапрыношання” пры закладванні першага зруба хаты (паводле А. Байбурына) (стар. 27) варта перанесці ў раздзел 3.2 “Народныя веды пра дзікарослыя расліны ў сямейнай абраднасці беларусаў канца XIX – пачатку XXI ст.”, паколькі дадзены аспект ведаў мае адносіны ў большай ступені да духоўнай культуры.

3) У главе 4 “Веды пра дзікарослыя расліны ў этнакультурных працэсах Рэспублікі Беларусь” пададзена падрабязная інфармацыя пра дзейнасць “Дома траўніка” Мотальскага музея народнай творчасці і Музея “Пахі чароўных траў і раслін” у г. Гродна, аднак шэраг астатніх музеяў тэзісна пералічваюцца, або застаюцца па-за ўвагай даследчыка. Неабходна больш поўна раскрыць дзейнасць музеяў і музейных экспазіцый, прысвечаных дзікарослым травам.

Выказаныя заўвагі не зніжаюць агульнай высокай ацэнкі работы і носяць рэкамендацыйны характар для далейшых навуковых напрацовак Я.С. Шаўчэнка.

5. Навуковая, практычная, эканамічная і сацыяльная значнасць вынікаў дысертацыі з указаннем рэкамендацый па іх выкарыстанні

Навуковая значнасць вынікаў дысертацыйнага даследавання Я. С. Шаўчэнка заключаецца ў тым, што яно з’яўляецца важным крокам у развіцці сучаснай этналагічнай навукі. Вынікі даследавання складаюць аснову для далейшых навуковых пошукаў і распрацовак у галіне айчыннай этналогіі, этнаэкалогіі, этнабатанікі, гістарычным краязнаўстве, фалькларыстыкі.

Практычная значнасць дысертацыі заключаецца ў магчымасці выкарыстання яе вынікаў пры чытанні курса і правядзенні семінарскіх заняткаў па вучэбным дысцыплінам “Этналогія Беларусі”, “Гісторыя Беларусі”, “Гістарычнае краязнаўства”, а таксама пры складанні вучэбных дапаможнікаў і праграм для вышэйшых навучальных устаноў, пры напісанні студэнтамі гістарычных факультэтаў курсавых і дыпломных работ.

Сацыяльная значнасць вынікаў даследавання вызначаецца іх выкарыстаннем у якасці інструмента выхавання экалагічнага мыслення і замацавання экалагічнай самасвядомасці насельніцтва, прывівання патрыятычных і каштоўнасных устаноў і мадэляў паводзін ва ўзаемадзеянні чалавека з навакольным асяроддзем.

Эканамічная значнасць даследавання вызначаецца выкарыстаннем яго вынікаў у эканамічнай сферы з мэтай заахвочвання развіцця айчыннай эканомікі і наладжвання эканамічных сувязей цераз выкарыстанне нацыянальных раслінных сімвалаў і брэндаў.

6. Апублікаванасць вынікаў дысертацыі ў навуковым друку

Вынікі дысертацыі адлюстраваны ў 21 публікацыі, з іх 7 – навуковыя артыкулы, уключаныя ў Пералік навуковых выданняў Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў у рэцэнзуемых перыядычных выданнях, 4 – артыкулы ў зборніках навуковых прац, 9 – матэрыялы міжнародных навуковых канферэнцый, 1 – кніжнае навукова-папулярнае выданне.

Публікацыі ў поўнай ступені раскрываюць змест асноўных раздзелаў дысертацыі, адлюстроўваюць асноўныя палажэнні і навуковыя вынікі праведзенага даследавання.

7. Аднаведнасць афармлення дысертацыі патрабаванням ВАК

Дысертацыя Я.С. Шаўчэнка адпавядае патрабаванням ВАК Рэспублікі Беларусь і аформлена ў адпаведнасці з Інструкцыяй па афармленні дысертацыі, аўтарэферата і публікацый па тэме дасертацыі (№ 3 ад 28 лютага 2014 г.)

Агульны аб'ём дысертацыі Я.С. Шаўчэнка складае 142 старонкі, з іх 112 старонак займае асноўны тэкст. Бібліяграфічны спіс уключае 221 пазіцыю, а таксама 21 публікацыю саіскальніка, што сведчыць аб грунтоўнасці працы. Дысертацыя складаецца з уводзін, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў, заключэння, бібліяграфічнага спісу і дадаткаў.

Аўтарэферат дысертацыі адпавядае зместу дысертацыйнай работы, у ім пералічаны ключавыя палажэнні, якія выносяцца на абарону, дакладна і змястоўна адлюстраваны вынікі даследавання.

8. Аднаведнасць навуковай кваліфікацыі саіскальніка вучонай ступені кандыдата гістарычных навук

Навуковыя вынікі работы даюць падставу лічыць навуковую кваліфікацыю Я. С. Шаўчэнка адпаведнай вучонай ступені кандыдата гістарычных навук і спецыяльнасці 07.00.07 – этнаграфія, этналогія і антрапалогія. Дысертацыя, аўтарэферат, публікацыі сведчаць аб высокай навуковай кваліфікацыі саіскальніка, здольнасці правільна паставіць мэту і вырашаць асноўныя задачы даследавання, паслядоўна падаваць матэрыял, абгрунтоўваць сваю думку, рабіць змястоўныя высновы.

9. ЗАКЛЮЧЭННЕ

Дысертацыйная работа Шаўчэнка Яны Сяргееўны «Народныя веды пра дзікарослыя расліны ў традыцыях беларусаў (канец XIX – пачатак XXI ст.)» – самастойнае, грунтоўнае, кваліфікаванае даследаванне. Яна з'яўляецца значным унёскам у развіццё сучаснай этналагічнай навукі. Вынікі даследавання таксама маюць важнае навуковае, практычнае, сацыяльнае і эканамічнае значэнне.

Дысертацыя Я.С. Шаўчэнка адпавядае патрабаванням ВАК РБ да

дысертацыйных работ і адпавядае пунктам 19, 20 Палажэння аб прысуджэнні вучоных ступеней і прысваенні вучоных званняў у Рэспубліцы Беларусь, зацверджанага Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 17 лістапада 2004 г. № 560. Лічу, што Я.С. Шаўчэнка заслугоўвае прысуджэння вучонай ступені кандыдата гістарычных навук па спецыяльнасці 07.00.07 – этнаграфія, этналогія і антрапалогія за:

- вызначэнне рэгіянальнай спецыфікі і заканамернасцяў трансфармацыі ведаў пра дзікарослыя расліны ў матэрыяльнай культуры беларусаў канца XIX – пачатку XXI ст.;

- выяўленне лакальных асаблівасцяў, заканамернасцяў і прычын трансфармацыі ведаў беларусаў пра дзікарослыя расліны ў духоўнай культуры;

- вызначэнне перыядызацыі асноўных заканамернасцей развіцця народных ведаў пра дзікарослыя расліны перыяду канца XIX – пачатку XXI ст.;

- абгрунтаванне значнасці ведаў аб раслінным свеце ў сучасным грамадстве, а таксама перспектывнасці іх выкарыстання з мэтай заахвочвання эканамічнага развіцця і як інструмента рэпрэзентацыі беларускай культуры.

Не супраць размяшчэння дадзенага дакумента ў публічным доступе на сайце Вышэйшай атэстацыйнай камісіі Рэспублікі Беларусь і на афіцыйнай старонцы Савета па абароне дысертацый Д 01.42.04 пры ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі».

Афіцыйны апанент,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры гісторыі
беларускай літаратуры філалагічнага факультэта
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

В. Казакова
В. Казакова

